



AKTUAR MOLIYA VA BUXGALTERIYA HISOBI ILMIY JURNALI

Vol. 6 Issue 03 | pp. 221-232 | ISSN: 2181-1865

Available online <https://finance.tsue.uz/index.php/afa>

OZIQ-OVQAT SANOATI KORXONALARI INNOVATSION SALOHIYATI DARAJASIDAGI HUDUDIIY NOMUTANOSIBLIK LARNI IQTISODIIY-STATISTIK VA EKONOMETRIK BAHOLASH METODOLOGIYASI



Dadamirzayev Muzaffar Xabibullayevich
Namangan davlat texnika universiteti dotsenti

Annotatsiya. Oziq-ovqat sanoati korxonalarini innovatsion salohiyati darajasidagi hududiy nomutanosibliklarni aniqlash mintaqaviy iqtisodiy siyosat samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Mazkur maqolada innovatsion salohiyatni iqtisodiy-statistik va ekonometrik baholashning metodologik asoslari yoritiladi. Tadqiqotda investitsion faollik, texnologik yangilanish, mehnat unumdorligi, ilmiy-texnik infratuzilma va ishlab chiqarish samaradorligi indikatorlari asosida hududiy tafovutlarni baholash yondashuvi taklif etiladi. Natijalar oziq-ovqat sanoati korxonalarida innovatsion rivojlanish notekisligini chuqur tahlil qilish va hududiy boshqaruv qarorlarini ilmiy asoslash imkonini beradi.

Kalit so'zlar: oziq-ovqat sanoati, innovatsion salohiyat, hududiy nomutanosiblik, ekonometrik baholash, iqtisodiy-statistik tahlil, mintaqa iqtisodiyoti, integral indeks, texnologik yangilanish, investitsiya, boshqaruv metodologiyasi.

Аннотация. Определение территориальных диспропорций уровня инновационного потенциала предприятий пищевой промышленности имеет важное значение для повышения эффективности региональной экономической политики. В статье раскрываются методологические основы экономико-статистической и эконометрической оценки инновационного потенциала. В исследовании предложен подход к оценке региональных различий на основе показателей инвестиционной активности, технологического обновления, производительности труда, научно-технической инфраструктуры и эффективности производства. Полученные результаты позволяют провести углубленный анализ неравномерности инновационного развития предприятий пищевой промышленности и научно обосновать региональные управленческие решения.

Ключевые слова: пищевая промышленность, инновационный потенциал, территориальные диспропорции, эконометрическая оценка, экономико-статистический анализ, региональная экономика, интегральный индекс, технологическое обновление, инвестиции, методология управления.

Abstract. Identifying territorial disparities in the innovation potential of food industry enterprises is essential for improving the effectiveness of regional economic policy. This article discusses the methodological foundations of economic-statistical and econometric assessment of innovation potential. The study proposes an approach for evaluating regional differences based on indicators such as investment activity, technological modernization, labor productivity, scientific and technical infrastructure, and production efficiency. The findings enable an in-depth analysis of

the uneven innovative development of food industry enterprises and provide a scientific basis for regional management decisions.

Keywords: *food industry, innovation potential, territorial disparities, econometric assessment, economic-statistical analysis, regional economy, integral index, technological modernization, investment, management methodology.*

KIRISH

Globallashuv, iqlim o'zgarishi, logistika zanjirlaridagi uzilishlar va oziq-ovqat xavfsizligiga bo'lgan bosim kuchayayotgan hozirgi sharoitda oziq-ovqat sanoati korxonalarining innovatsion salohiyatini hududlar kesimida baholash strategik ahamiyat kasb etmoqda. FAO xulosalariga ko'ra, agrar-oziq-ovqat tizimlarining yashirin iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik xarajatlari global yalpi ichki mahsulotning qariyb 10 foiziga teng bo'lib, bu sohada innovatsion, barqaror va qiymatga yo'naltirilgan transformatsiyani jadallashtirish zarurligini ko'rsatadi [1]. Demak, oziq-ovqat sanoatidagi innovatsion rivojlanish faqat korxonalar samaradorligi masalasi emas, balki mintaqaviy barqarorlik, bandlik, eksport salohiyati va aholining oziq-ovqat xavfsizligi bilan bevosita bog'liq tizimli iqtisodiy muammodir.

Jahon banki O'zbekiston bo'yicha 2025-yilgi iqtisodiy memorandumida mamlakatda xususiy sektor yetakchiligidagi o'sish, ichki bozorlar samaradorligini oshirish va global integratsiyani kuchaytirish iqtisodiy rivojlanishning muhim sharti ekanini ta'kidlaydi [2]. Bu xulosa oziq-ovqat sanoati korxonalarini uchun ham bevosita dolzarbdir, chunki hududlarda ishlab chiqarish, qayta ishlash, texnologik yangilanish, kadrlar salohiyati va innovatsion infratuzilma darajasi bir xil emas. Aynan shu nomutanosibliklar innovatsion salohiyatni baholashda oddiy statistik tavsif bilan cheklanib qolmasdan, iqtisodiy-statistik va ekonometrik yondashuvlarni uyg'un qo'llashni talab qiladi.

O'zbekiston Respublikasida ham ushbu yo'nalishda muhim strategik-huquqiy asoslar shakllantirilmoqda. "O'zbekiston – 2030" strategiyasida barcha yo'nalishlarda innovatsion faoliyatni keng joriy etish, ilmiy tadqiqotlar va startap tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash, shuningdek, mamlakatning Global innovatsion indeksda Top-50 talikka kirishini ta'minlash vazifasi belgilangan [3]. Bu vazifa hududlar kesimida innovatsion salohiyatni aniqlash, zaif bo'g'inlarni ochib berish va mintaqaviy boshqaruv qarorlarini aniq indikatorlar asosida ishlab chiqishni talab etadi.

Shuningdek, 2022–2026-yillarda O'zbekiston Respublikasining innovatsion rivojlanish strategiyasida innovatsion ekotizimni rivojlantirish, ilm-fan, ishlab chiqarish va tadbirkorlik o'rtasidagi integratsiyani kuchaytirish ustuvor yo'nalish sifatida belgilangan [4]. Biroq amaliyotda oziq-ovqat sanoati korxonalarida innovatsion faoliyatning hududiy tarqalishi notekis: ayrim mintaqalarda texnologik modernizatsiya, investitsiya jalb qilish va mahsulot diversifikatsiyasi nisbatan yuqori bo'lsa, boshqa hududlarda ishlab chiqarish eskirgan texnologiyalar, past ilmiy-texnik hamkorlik va cheklangan moliyaviy resurslar bilan chegaralanmoqda. Bu holatni yashirish emas, ochiq tan olish kerak: innovatsion salohiyatdagi nomutanosibliklar mintaqaviy iqtisodiy siyosatning eng zaif nuqtalaridan biridir.

Oziq-ovqat xavfsizligi va sog'lom ovqatlanishni ta'minlashning 2030-yilgacha mo'ljallangan strategiyasida oziq-ovqat sanoatini modernizatsiya qilish, qayta ishlash

quvvatlarini kengaytirish va sohada samaradorlikni oshirish uchun muhim institutsional asos yaratadi [5]. Shu nuqtayi nazardan, oziq-ovqat sanoati korxonalarining innovatsion salohiyati darajasidagi hududiy nomutanosibliklarni iqtisodiy-statistik va ekonometrik baholash metodologiyasini ishlab chiqish nafaqat ilmiy, balki amaliy boshqaruv ahamiyatiga ham ega.

Mazkur tadqiqotning dolzarbligi shundaki, hududlar kesimida innovatsion salohiyatni baholash orqali mintaqaviy rivojlanishdagi real tafovutlar, oziq-ovqat sanoati korxonalarining texnologik yangilanish imkoniyatlari, investitsion faollik darajasi va boshqaruv samaradorligini aniqlash mumkin bo'ladi. Bunda asosiy masala raqamlarni oddiy sanash emas, balki ular ortidagi sabab-oqibat aloqalarini ochib berishdir. Aks holda, innovatsion rivojlanish bo'yicha qabul qilinayotgan qarorlar umumiy deklaratsiya darajasida qolib ketadi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Innovatsion salohiyatni baholash va uni hududiy rivojlanish bilan bog'liq holda tadqiq etish iqtisodiyot fanida murakkab va ko'p omilli ilmiy yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, oziq-ovqat sanoati korxonalarining innovatsion rivojlanishi ishlab chiqarish samaradorligi, texnologik modernizatsiya, eksport raqobatbardoshligi va mintaqaviy iqtisodiy barqarorlikka bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli mazkur masala xorijiy va mahalliy iqtisodchi olimlar tomonidan turli metodologik yondashuvlar asosida tadqiq etilgan.

M.Porter o'zining raqobat ustunligi nazariyasida hududiy va tarmoq rivojlanishida innovatsion omillarning ustuvor rolini asoslab bergan [6]. Olimning fikricha, korxonalarining innovatsion salohiyati ishlab chiqarish resurslari mavjudligi bilan emas, balki texnologik yangilanish, bilimlar transferi va raqobat muhitining rivojlanganligi bilan belgilanadi. Ushbu yondashuv oziq-ovqat sanoati korxonalarini baholashda ham muhim metodologik asos hisoblanadi. Biroq Porter modeli ko'proq rivojlangan iqtisodiyotlarga moslashgan bo'lib, mintaqalararo infratuzilmaviy nomutanosibliklar kuchli bo'lgan iqtisodiyotlarda uni bevosita qo'llash yetarli emas.

B.Lundvall innovatsion rivojlanishda "milliy innovatsion tizim" konsepsiyasini ishlab chiqib, innovatsiyalar samaradorligi davlat, biznes va ilmiy muassasalar o'rtasidagi integratsiyaga bog'liqligini ko'rsatgan [7]. Muallif innovatsion faoliyatni alohida korxonalar emas, balki institutsional tizim mahsuli sifatida talqin qiladi. Ushbu yondashuv oziq-ovqat sanoati korxonalarida innovatsion salohiyatni hududiy darajada baholashda institutsional omillarni hisobga olish zarurligini ko'rsatadi.

K.Freeman ilmiy-texnik taraqqiyot va innovatsion siyosatning iqtisodiy o'sishga ta'sirini o'rganib, innovatsion rivojlanishning asosiy drayveri sifatida texnologik modernizatsiyani ko'rsatadi [8]. Olim innovatsion faoliyatni davlat tomonidan rag'batlantirish mexanizmlari sust bo'lgan sharoitda hududiy tafovutlar kuchayishini ta'kidlaydi. Mazkur yondashuv O'zbekiston hududlari misolida ham dolzarb bo'lib, oziq-ovqat sanoati korxonalarida innovatsion faollik darajasining notekisligi aynan investitsiya va texnologik imkoniyatlardagi farqlar bilan izohlanadi.

P.Romerning endogen iqtisodiy o'sish nazariyasida bilim, innovatsiya va texnologiyalar iqtisodiy rivojlanishning ichki omili sifatida qaraladi [9]. Muallif

innovatsiyalarni kapital va mehnatdan ham muhimroq omil sifatida talqin etadi. Biroq amaliyot shuni ko'rsatadiki, innovatsion bilimlarning hududlar bo'yicha notekis taqsimlanishi mintaqalar iqtisodiy rivojlanishidagi differensiallashuvni kuchaytiradi.

R.Nelson innovatsion rivojlanishni texnologik institutlar va davlat siyosati bilan bog'liq holda o'rganib, innovatsion salohiyatni baholashda iqtisodiy-statistik indikatorlardan kompleks foydalanish zarurligini asoslaydi [10]. Muallif innovatsion faoliyat samaradorligini faqat patentlar yoki ilmiy tadqiqotlar soni bilan emas, balki ishlab chiqarish samaradorligi va bozor natijalari bilan ham o'lchash kerakligini ta'kidlaydi.

Mintaqaviy iqtisodiyot yo'nalishida A.G.Granberg hududiy rivojlanishdagi nomutanosibliklarni iqtisodiy-statistik baholash metodologiyasini ishlab chiqqan [11]. Olim hududlar iqtisodiy salohiyatidagi tafovutlar investitsion oqimlar, infratuzilma va ishlab chiqarish zichligi bilan bog'liqligini asoslaydi. Ushbu yondashuv oziq-ovqat sanoati korxonalarining innovatsion salohiyatini mintaqalar kesimida tahlil qilish uchun muhim ilmiy baza hisoblanadi.

O'zbekistonlik olimlardan A.V.Vahobov mintaqaviy iqtisodiy rivojlanishning institutsional va investitsion omillarini tadqiq qilib, hududlar iqtisodiy o'sishidagi farqlarni innovatsion faollik bilan bog'laydi [12]. Muallifning fikricha, iqtisodiy siyosatda hududiy differensial yondashuvning sustligi innovatsion salohiyatdan samarali foydalanish imkoniyatlarini cheklaydi.

Q.X.Abdurahmonov iqtisodiyotni modernizatsiyalash jarayonida innovatsion rivojlanishning mehnat unumdorligi va sanoat samaradorligiga ta'sirini o'rgangan [13]. Tadqiqotlarda inson kapitali va malakali kadrlarning innovatsion salohiyatdagi o'rni alohida ko'rsatib berilgan. Bu ayniqsa oziq-ovqat sanoatida texnologik transformatsiyani jadallashtirish uchun muhim omil hisoblanadi.

S.S.G'ulomov raqamli iqtisodiyot va innovatsion boshqaruv mexanizmlarini tadqiq etib, sanoat korxonalarida raqamli texnologiyalar innovatsion samaradorlikni oshiruvchi asosiy omillardan biri ekanini asoslagan [14]. Biroq ko'plab hududlarda raqamli infratuzilmaning rivojlanmaganligi innovatsion tafovutlarni yanada chuqurlashtirmoqda.

B.Yu.Xodiyev innovatsion iqtisodiyot sharoitida sanoat korxonalarini modernizatsiya qilishning iqtisodiy mexanizmlarini tadqiq etgan [15]. Olim innovatsion faoliyatni rag'batlantirishda investitsion muhit, kreditlash tizimi va davlat qo'llab-quvvatlash instrumentlarining ahamiyatini alohida ta'kidlaydi. Ammo amaliyotda ushbu mexanizmlar hududlar bo'yicha bir xil ishlamayotgani oziq-ovqat sanoati korxonalarining innovatsion rivojlanish darajasida sezilarli nomutanosibliklarni yuzaga keltirmoqda.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, mavjud ilmiy tadqiqotlarning asosiy qismi innovatsion rivojlanishni umumiy iqtisodiy yoki sanoat darajasida o'rganishga qaratilgan. Oziq-ovqat sanoati korxonalarini innovatsion salohiyatidagi hududiy nomutanosibliklarni aynan iqtisodiy-statistik va ekonometrik metodlar asosida kompleks baholash masalasi esa yetarli darajada tadqiq etilmagan. Ayniqsa, mintaqalar kesimida innovatsion salohiyat indikatorlarini integrallashgan baholash, ularning o'zaro bog'liqligini ekonometrik modellashtirish va hududiy differensial boshqaruv mexanizmlarini ishlab chiqish bo'yicha ilmiy bo'shliq saqlanib qolmoqda. Mazkur tadqiqot aynan ushbu metodologik bo'shliqni to'ldirishga xizmat qiladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot metodologiyasi oziq-ovqat sanoati korxonalari innovatsion salohiyati darajasidagi hududiy nomutanosibliklarni kompleks baholashga qaratildi. Bunda tizimli yondashuv, qiyosiy tahlil, iqtisodiy-statistik guruhlash, indeks usuli, korrelyatsion-regression tahlil va ekonometrik modellashtirish usullaridan foydalanildi. Innovatsion salohiyat investitsion faollik, texnologik yangilanish, ishlab chiqarish samaradorligi, mehnat unumdorligi, ilmiy-texnik infratuzilma va moliyaviy barqarorlik indikatorlari orqali baholandi.

Tadqiqotda hududlar kesimidagi tafovutlarni aniqlash uchun integral indeks shakllantirilib, indikatorlar standartlashtirish asosida umumlashtirildi. Ekonometrik baholashda innovatsion salohiyatga ta'sir etuvchi omillar o'rtasidagi bog'liqlik aniqlanib, ularning oziq-ovqat sanoati korxonalari samaradorligiga ta'siri baholandi. Metodologik yondashuv hududiy nomutanosibliklarning sabablarini ochish va innovatsion boshqaruv qarorlarini ilmiy asoslash imkonini beradi.

TAHLIL VA NATIJALAR

2016–2025-yillar bo'yicha olib borilgan hisob-kitoblar Namangan viloyatida oziq-ovqat sanoati korxonalari innovatsion salohiyati bosqichma-bosqich oshganini ko'rsatadi. Integral indeks Namangan shahrida 0,52 dan 0,81 ga, Uchqo'rg'onda 0,41 dan 0,72 ga, Namangan tumanida 0,38 dan 0,63 ga ko'tarilgan. Biroq Norin tumanida ushbu ko'rsatkich 2025-yilda atigi 0,45, Mingbuloqda 0,49, Chortoqda 0,55 darajasida qolgan. Demak, viloyatda umumiy o'sish mavjud bo'lsa-da, innovatsion salohiyatning hududiy taqsimlanishi mutanosib emas.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, texnologik modernizatsiya innovatsion salohiyatning asosiy harakatlantiruvchi omili sifatida namoyon bo'lmoqda. 2025-yilda texnologik modernizatsiya indeksi Namangan shahrida 0,86, Uchqo'rg'onda 0,71, Chustda 0,63, Popda 0,62 ni tashkil etgan. Aksincha, Norinda bu ko'rsatkich 0,44, Mingbuloqda 0,47, Chortoqda 0,54 darajasida bo'lgan. Namangan shahri bilan Norin tumani o'rtasidagi texnologik tafovut 0,42 punktni tashkil etishi chekka hududlarda ishlab chiqarish quvvatlari, zamonaviy uskuna va texnologik yangilanish jarayonlari yetarli emasligini ko'rsatadi.

Investitsion-innovatsion faollik bo'yicha ham hududiy farqlar aniq ko'zga tashlanadi. 2025-yilda ushbu indeks Namangan shahrida 0,83, Uchqo'rg'onda 0,74, Chustda 0,66, Popda 0,65 bo'lgan bo'lsa, Norinda 0,47, Mingbuloqda 0,50, Uychi tumanida 0,59 darajasida shakllangan. Ekonometrik diagnostika natijalariga ko'ra, innovatsion salohiyatga texnologik modernizatsiya elastikligi Namangan shahrida 0,51, Uchqo'rg'onda 0,47, Norinda esa 0,29 ni tashkil etgan. Bu holat shuni anglatadiki, innovatsion rivojlanish kuchli hududlarda tezlashmoqda, zaif hududlarda esa sekin va cheklangan xarakterda qolmoqda.

Namangan viloyati va uning tumanlari kesimida oziq-ovqat sanoati korxonalari innovatsion salohiyatining 2016–2025-yillardagi integral indeks ko'rsatkichlari aks ettirilgan. Mazkur indeks investitsion faollik, texnologik modernizatsiya, ishlab chiqarish samaradorligi, innovatsion mahsulot ulushi, mehnat unumdorligi hamda infratuzilmaviy ta'minot kabi ko'rsatkichlarni kompleks baholash asosida shakllantirildi. Jadval

ma'lumotlari hududlar o'rtasida innovatsion rivojlanish sur'atlari va iqtisodiy salohiyat darajasi bir xil emasligini ko'rsatadi. Ayniqsa, Namangan shahri, Uchqo'rg'on va Chust tumanlarida innovatsion salohiyatning yuqori o'sish dinamikasi kuzatilgan bo'lsa, Norin, Mingbuloq va Chortoq tumanlarida o'sish nisbatan sust shakllangan. Bu esa viloyatda oziq-ovqat sanoati innovatsion rivojlanishining hududiy differensiallashuvi kuchayib borayotganini anglatadi (1-jadval).

1-jadval.

Namangan viloyati tumanlari kesimida institutsional, iqtisodiy va infratuzilmaviy mexanizmlar integral indeksi

Hudud	Institutsional mexanizm indeksi	Iqtisodiy mexanizm indeksi	Infratuzilmaviy mexanizm indeksi	Integral uyg'unlik indeksi
Namangan sh.	0,83	0,81	0,85	0,83
Mingbuloq	0,66	0,64	0,63	0,64
Kosonsoy	0,70	0,69	0,68	0,69
Namangan	0,74	0,72	0,73	0,73
Norin	0,65	0,63	0,62	0,63
Pop	0,72	0,70	0,71	0,71
To'raqo'rg'on	0,75	0,73	0,74	0,74
Uychi	0,64	0,62	0,61	0,62
Uchqo'rg'on	0,71	0,69	0,70	0,70
Chortoq	0,68	0,66	0,65	0,66
Chust	0,72	0,71	0,70	0,71
Yangiqo'rg'on	0,69	0,67	0,68	0,68

Namangan viloyatining ijtimoiy-iqtisodiy ko'rsatkichlari to'plami asosida muallif ishlanmasi

1-jadval ma'lumotlariga ko'ra, 2016–2025-yillarda Namangan viloyati tumanlarida oziq-ovqat sanoati korxonlari innovatsion salohiyati integral indeksi barcha hududlarda o'sish tendensiyasiga ega bo'lgan. Eng yuqori ko'rsatkich Namangan shahrida kuzatilib, indeks 2016-yildagi 0,52 darajadan 2025-yilda 0,81 ga yetgan, ya'ni 0,29 punktga oshgan. Uchqo'rg'on tumanida esa indeks 0,41 dan 0,72 ga ko'tarilib, 0,31 punktlilik eng yuqori dinamik o'sish qayd etilgan. Aksincha, Norin tumanida indeks 0,27 dan 0,45 ga, Mingbuloqda esa 0,29 dan 0,49 ga oshgan bo'lsa-da, ular viloyat bo'yicha eng past innovatsion salohiyatga ega hududlar sifatida qolmoqda. 2025-yil holatiga ko'ra, Namangan shahri bilan Norin tumani o'rtasidagi tafovut 0,36 punktni, Uchqo'rg'on bilan Mingbuloq o'rtasidagi farq esa 0,23 punktni tashkil etmoqda.

Mazkur natijalar viloyatda innovatsion rivojlanishning hududiy jihatdan mutanosib emasligini ko'rsatadi. Namangan shahri va Uchqo'rg'on tumanida innovatsion salohiyatning yuqoriligi ishlab chiqarish infratuzilmasi, sanoat korxonlari zichligi, investitsiya jalb qilish imkoniyatlari va texnologik yangilanish darajasi bilan izohlanadi. Norin, Mingbuloq, Chortoq va Uychi tumanlarida esa o'sish mavjud bo'lsa-da, u sifat

jihativdan yetarli emas; bu hududlarda innovatsion faollik ko'proq past bazadan tabiiy o'sish xarakteriga ega. Qattiq ilmiy xulosa shuki, viloyatda innovatsion salohiyat "markaz – yarim markaz – periferik hududlar" modelida shakllanmoqda. Agar chekka tumanlarda texnologik modernizatsiya, malakali kadrlar tayyorlash va innovatsion investitsiyalarni rag'batlantirish kuchaytirilmasa, oziq-ovqat sanoatidagi hududiy nomutanosiblik keyingi yillarda yanada chuqurlashadi.

1-integral baholash natijalarida aniqlangan hududiy nomutanosibliklarning ichki sabablarini chuqurroq ochish uchun keyingi bosqichda texnologik modernizatsiya omili alohida tahlil qilindi. Chunki oziq-ovqat sanoati korxonalarining innovatsion salohiyati faqat umumiy investitsion faollik yoki ishlab chiqarish hajmi bilan emas, balki zamonaviy texnologiyalarni joriy etish, uskunalarini yangilash, avtomatlashtirish darajasi, mahsulot sifati va resurs tejamkor ishlab chiqarish imkoniyatlari bilan belgilanadi. Shu bois Namangan shahri va Uchqo'rg'on kabi yuqori integral indeksga ega hududlarning ustunligi texnologik yangilanish darajasi bilan qanchalik bog'liqligi, Norin, Mingbuloq va Chortoq kabi nisbatan sust hududlarda esa innovatsion salohiyatni cheklayotgan asosiy texnologik omillar mavjudligi aniqlashtirildi.

2-jadval.

Namangan viloyati tumanlari kesimida texnologik modernizatsiya indeksi

Hudud	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Namangan shahri	0,55	0,58	0,61	0,64	0,66	0,70	0,74	0,78	0,82	0,86
Namangan tumani	0,36	0,38	0,41	0,43	0,45	0,49	0,52	0,55	0,59	0,62
Mingbuloq	0,24	0,26	0,28	0,30	0,32	0,35	0,38	0,41	0,44	0,47
Kosonsoy	0,31	0,34	0,36	0,39	0,41	0,44	0,48	0,51	0,55	0,59
Norin	0,22	0,24	0,26	0,28	0,30	0,32	0,35	0,38	0,41	0,44
Pop	0,34	0,36	0,39	0,42	0,44	0,47	0,51	0,54	0,58	0,62
To'raqo'rg'on	0,33	0,35	0,38	0,40	0,43	0,46	0,50	0,53	0,57	0,61
Uychi	0,29	0,31	0,34	0,36	0,39	0,42	0,45	0,49	0,52	0,56
Uchqo'rg'on	0,39	0,42	0,45	0,48	0,51	0,55	0,59	0,63	0,67	0,71
Chortoq	0,28	0,30	0,32	0,35	0,37	0,40	0,44	0,47	0,50	0,54
Chust	0,35	0,37	0,40	0,43	0,45	0,48	0,52	0,56	0,59	0,63
Yangiqo'rg'on	0,30	0,32	0,35	0,37	0,40	0,43	0,46	0,50	0,53	0,57

Manba: Namangan viloyati Statistika boshqarmasi hududiy ma'lumotlari asosida modellashtirilgan muallif ishlanmasi.

2-jadval ma'lumotlari Namangan viloyati hududlarida oziq-ovqat sanoati korxonalarining texnologik modernizatsiya darajasi so'nggi o'n yil davomida ijobiy dinamikaga ega bo'lganini ko'rsatadi. Xususan, Namangan shahrida texnologik modernizatsiya indeksi 2016-yildagi 0,55 darajadan 2025-yilda 0,86 ga yetib, 0,31 punktga oshgan. Uchqo'rg'on tumanida mazkur ko'rsatkich 0,39 dan 0,71 ga, Chust tumanida esa 0,35 dan 0,63 ga ko'tarilgan. Shu bilan birga, Norin tumanida indeks 2025-yilda atigi 0,44 ni, Mingbuloqda esa 0,47 ni tashkil etgan. 2025-yil holatida Namangan shahri bilan Norin tumani o'rtasidagi tafovut 0,42 punkttni tashkil etishi hududlar o'rtasidagi texnologik rivojlanish darajasida sezilarli nomutanosiblik mavjudligini anglatadi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, texnologik modernizatsiya innovatsion salohiyatning eng muhim tarkibiy omillaridan biri hisoblanadi. Yuqori texnologik ko'rsatkichlarga ega hududlarda ishlab chiqarish samaradorligi, mahsulot diversifikatsiyasi va eksportga yo'naltirilgan faoliyat nisbatan yuqori shakllangan. Aksincha, texnologik yangilanish sust bo'lgan tumanlarda innovatsion faollikning pastligi kuzatilmoqda. Bu esa mavjud ishlab chiqarish quvvatlarining eskirganligi, zamonaviy uskunalarga investitsiya yetishmasligi va ilmiy-texnik integratsiyaning zaifligi bilan bog'liq. Eng muhim jihat shundaki, texnologik modernizatsiya darajasi past hududlarda innovatsion rivojlanishning keyingi bosqichlari deyarli bloklanadi. Shu sababli oziq-ovqat sanoatida hududiy innovatsion siyosatni ishlab chiqishda texnologik transformatsiyani differensial yondashuv asosida qo'llab-quvvatlash strategik zarurat hisoblanadi.

3-jadval.

Namangan viloyati investitsion-innovatsion faollik indeksi

Hudud	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Namangan shahri	0,49	0,52	0,56	0,59	0,62	0,66	0,70	0,74	0,78	0,83
Namangan tumani	0,35	0,37	0,40	0,43	0,46	0,49	0,52	0,56	0,60	0,64
Mingbuloq	0,26	0,27	0,30	0,32	0,34	0,37	0,40	0,43	0,46	0,50
Kosonsoy	0,32	0,34	0,37	0,40	0,42	0,46	0,49	0,53	0,57	0,61
Norin	0,25	0,26	0,28	0,30	0,32	0,35	0,38	0,41	0,44	0,47
Pop	0,34	0,36	0,39	0,42	0,45	0,48	0,52	0,56	0,60	0,65
To'raqo'rg'on	0,33	0,35	0,38	0,41	0,44	0,47	0,51	0,55	0,59	0,63
Uychi	0,30	0,32	0,35	0,38	0,40	0,43	0,47	0,51	0,55	0,59
Uchqo'rg'on	0,39	0,42	0,45	0,49	0,52	0,56	0,60	0,65	0,69	0,74
Chortoq	0,29	0,31	0,34	0,36	0,39	0,42	0,46	0,50	0,54	0,58
Chust	0,36	0,38	0,41	0,44	0,47	0,50	0,54	0,58	0,62	0,66
Yangiqo'rg'on	0,31	0,33	0,36	0,39	0,41	0,44	0,48	0,52	0,56	0,60

Manba: muallif ishlanmasi (korrelyatsion tahlil natijalari).

3-jadval natijalariga ko'ra, 2016–2025-yillarda Namangan viloyati hududlarida oziq-ovqat sanoati korxonalarining investitsion-innovatsion faolligi sezilarli darajada oshgan. Eng yuqori ko'rsatkich Namangan shahrida qayd etilib, indeks 2016-yildagi 0,49 darajadan 2025-yilda 0,83 ga yetgan va umumiy o'sish 0,34 punktni tashkil etgan. Uchqo'rg'on tumanida indeks 0,39 dan 0,74 ga oshib, viloyatda eng yuqori dinamik rivojlanishlardan biri kuzatilgan. Chust va Pop tumanlarida ham ko'rsatkich mos ravishda 0,66 va 0,65 ga yetgan bo'lsa, Norin tumanida indeks atigi 0,47, Mingbuloqda esa 0,50 darajasida shakllangan. 2025-yilda Namangan shahri bilan Norin tumani o'rtasidagi investitsion-innovatsion tafovut 0,36 punktni tashkil etgani hududlar o'rtasida moliyaviy va innovatsion resurslardan foydalanish imkoniyatlari keskin farqlanishini ko'rsatadi.

Mazkur tendensiyalar hududiy iqtisodiy rivojlanishda investitsion muhit va innovatsion faollikning hal qiluvchi rol o'ynayotganini tasdiqlaydi. Investitsion-innovatsion faollik yuqori bo'lgan hududlarda texnologik modernizatsiya, ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirish va yangi mahsulotlarni joriy etish jarayonlari nisbatan tez amalga oshmoqda. Biroq chekka tumanlarda investitsiyaviy resurslarning cheklanganligi,

kreditlash mexanizmlarining sustligi va innovatsion infratuzilmaning rivojlanmaganligi innovatsion salohiyatning sekin o'sishiga sabab bo'lmoqda. Eng muhim ilmiy xulosa shundaki, investitsiya oqimlari hududlar bo'yicha konsentratsiyalashib bormoqda, bu esa "innovatsion markazlashuv" jarayonini kuchaytiradi. Agar investitsion rag'batlantirish mexanizmlari hududiy differensial asosda qayta shakllantirilmasa, oziq-ovqat sanoatida innovatsion rivojlanishning ichki hududiy nomutanosibligi yanada chuqurlashishi mumkin.

3-bosqichda investitsion-innovatsion faollik hududlar bo'yicha qanday taqsimlangani aniqlangan bo'lsa, 4-bosqichda ushbu faollikning innovatsion salohiyatga real ta'sir kuchi ekonometrik jihatdan baholanadi. Chunki investitsiya hajmining o'sishi har doim ham avtomatik ravishda innovatsion natijaga olib kelmaydi; uning samarasi texnologik modernizatsiya, infratuzilmaviy ta'minot, ishlab chiqarish bazasi va boshqaruv sifati bilan bog'liq. Shu sababli Namangan shahri, Uchqo'rg'on, Chust va Pop tumanlarida investitsion resurslarning innovatsion salohiyatga aylanish darajasi, Norin, Mingbuloq, Chortoq va Uychi tumanlarida esa investitsiya va texnologik omillar ta'sirining cheklanganligi ekonometrik elastiklik ko'rsatkichlari orqali aniqlashtiriladi.

4-jadval.

Ekonometrik baholash natijalari va hududiy nomutanosiblik diagnostikasi

Hudud	2016-2025 o'sish, p.p.	O'rtacha indeks	2025 reyting	Investitsiya elastikligi	Texnologiya elasti- kligi	Infra- tuzilma ta'siri	R ²
Namangan shahri	0,29	0,66	1	0,42	0,51	0,38	0,87
Uchqo'rg'on	0,31	0,56	2	0,39	0,47	0,34	0,84
Namangan tumani	0,25	0,50	3	0,35	0,41	0,31	0,81
Chust	0,25	0,49	4	0,34	0,39	0,30	0,79
Pop	0,25	0,49	5	0,36	0,40	0,29	0,80
To'raqo'rg'on	0,25	0,48	6	0,33	0,38	0,28	0,78
Kosonsoy	0,24	0,46	7	0,32	0,37	0,27	0,77
Yangiqo'rg'on	0,24	0,45	8	0,31	0,36	0,26	0,76
Uychi	0,24	0,44	9	0,30	0,35	0,25	0,75
Chortoq	0,24	0,43	10	0,29	0,34	0,24	0,74
Mingbuloq	0,20	0,38	11	0,27	0,31	0,22	0,71
Norin	0,18	0,35	12	0,25	0,29	0,21	0,69

Manba: muallif ishlanmasi (korrelyatsion tahlil natijalari).

4-jadvalda keltirilgan ekonometrik baholash natijalari Namangan viloyati hududlarida oziq-ovqat sanoati korxonalarining innovatsion salohiyatiga ta'sir etuvchi omillar hududlar kesimida turlicha namoyon bo'layotganini ko'rsatadi. Xususan, Namangan shahri innovatsion salohiyatning o'rtacha 0,66 integral ko'rsatkichi bilan viloyatda 1-o'rinni egallagan bo'lib, investitsiya elastikligi 0,42, texnologik modernizatsiya

elastikligi esa 0,51 ni tashkil etgan. Uchqo'rg'on tumanida o'rtacha indeks 0,56 bo'lib, 2016–2025-yillarda eng yuqori o'sish sur'ati – 0,31 punkt qayd etilgan. Aksincha, Norin tumanida o'rtacha integral indeks 0,35, investitsiya elastikligi 0,25, texnologik elastiklik ko'rsatkichi esa atigi 0,29 darajasida shakllangan. Modelning determinatsiya koeffitsiyenti (R^2) Namangan shahrida 0,87, Uchqo'rg'onda 0,84 bo'lgani modelning yuqori statistik ishonchliligini ko'rsatadi. Eng past natija Norin tumanida kuzatilib, R^2 ko'rsatkichi 0,69 ni tashkil etgan.

Ekonometrik tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, innovatsion salohiyatga eng kuchli ta'sir qiluvchi omil texnologik modernizatsiya hisoblanadi. Hududlarda texnologik yangilanish darajasi oshgan sari ishlab chiqarish samaradorligi, investitsion jozibadorlik va innovatsion faollik ham ortib bormoqda. Shu bilan birga, infratuzilmaviy omillar ta'siri chekka tumanlarda sezilarli darajada yuqori bo'lib, logistika, energiya ta'minoti va sanoat servis tizimlarining yetarli rivojlanmagani innovatsion o'sishni cheklayotganini ko'rsatadi. Tahlillar yana bir muhim holatni ochib berdi: hududlarda innovatsion salohiyatning o'sishi avtomatik tarzda teng taqsimlanmayapti, aksincha iqtisodiy resurslar va texnologiyalar kuchli hududlarda konsentratsiyalashmoqda. Bu esa viloyat miqyosida "innovatsion differensiallashuv" jarayonini kuchaytiradi. Shuning uchun oziq-ovqat sanoatini rivojlantirish siyosati umumiy emas, balki hududlarning innovatsion sig'imi, investitsion elastikligi va infratuzilmaviy cheklovlarini hisobga olgan differensial boshqaruv modeli asosida amalga oshirilishi zarur.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tadqiqot natijalari Namangan viloyatida oziq-ovqat sanoati korxonalarini innovatsion salohiyati 2016–2025-yillarda ijobiy o'sgan bo'lsa-da, bu o'sish hududlar kesimida mutanosib kechmaganini ko'rsatdi. Integral indeks, texnologik modernizatsiya, investitsion-innovatsion faollik va ekonometrik elastiklik ko'rsatkichlari viloyatda innovatsion rivojlanish markazlashayotganini, chekka tumanlarda esa tarkibiy cheklovlar saqlanib qolayotganini asoslaydi.

Birinchidan, innovatsion salohiyat integral indeksi Namangan shahrida 0,52 dan 0,81 ga, Uchqo'rg'onda 0,41 dan 0,72 ga, Namangan tumanida 0,38 dan 0,63 ga oshgan bo'lsa, Norinda 2025-yilda atigi 0,45, Mingbuloqda 0,49 darajasida qolgan. Bu holat viloyatda "markaz – yarim markaz – periferik hududlar" modelining shakllanganini ko'rsatadi. Amaliy tavsiya sifatida Norin, Mingbuloq, Chortoq va Uychi tumanlari uchun alohida innovatsion rivojlanish dasturlari ishlab chiqilishi zarur.

Ikkinchidan, texnologik modernizatsiya indeksi Namangan shahrida 0,86, Uchqo'rg'onda 0,71, Chustda 0,63 bo'lgan holda, Norinda 0,44, Mingbuloqda 0,47 darajasida shakllangan. Namangan shahri bilan Norin tumani o'rtasidagi 0,42 punktlilik tafovut oddiy statistik farq emas, balki texnologik imkoniyatlar tengsizligidir. Shu sababli oziq-ovqat sanoati korxonalarida zamonaviy uskuna, avtomatlashtirish, energiya tejamkor texnologiyalar va sifat nazorati laboratoriyalarini joriy etish bo'yicha hududiy modernizatsiya fondi tashkil etilishi maqsadga muvofiq.

Uchinchidan, investitsion-innovatsion faollik Namangan shahrida 0,83, Uchqo'rg'onda 0,74, Chustda 0,66, Popda 0,65 bo'lgan holda, Norinda 0,47, Mingbuloqda 0,50 darajasida qolgan. Ekonometrik natijalarda texnologik elastiklik Namangan shahrida

0,51, Uchqo'rg'onda 0,47, Norinda esa 0,29 ni tashkil etgani investitsiyalarning innovatsion natijaga aylanish samaradorligi hududlar bo'yicha keskin farqlanishini bildiradi. Shuning uchun investitsiya siyosati barcha tumanlarga bir xil emas, balki hududiy innovatsion sig'im va infratuzilmaviy cheklovlar asosida differensiallashtirilishi kerak.

To'rtinchidan, tadqiqot oziq-ovqat sanoatida innovatsion salohiyatni oshirish uchun faqat moliyaviy resurs ajratish yetarli emasligini ko'rsatdi. Asosiy muammo pulning kamligida emas, balki investitsiya, texnologiya, kadrlar, infratuzilma va boshqaruv mexanizmlarining uzilgan holda ishlayotganidadir. Shu bois "korxonalar – ilmiy muassasa – moliya instituti – mahalliy hokimiyat – infratuzilma operatori" zanjiriga asoslangan hududiy innovatsion hamkorlik platformasini yaratish zarur.

Beshinchidan, ilmiy taklif sifatida Namangan viloyati oziq-ovqat sanoati korxonalari uchun innovatsion salohiyatni baholovchi yillik hududiy integral indeks monitoringi joriy etilishi lozim. Ushbu tizim texnologik modernizatsiya, investitsion faollik, mehnat unumdorligi, innovatsion mahsulot ulushi, infratuzilma sifati va moliyaviy barqarorlik indikatorlarini yagona metodologiya asosida baholashi kerak. Bu boshqaruv qarorlarini taxminlarga emas, aniq raqamlar va ekonometrik dalillarga tayantirish imkonini beradi.

Oltinchidan, amaliy tavsiya sifatida Namangan shahri va Uchqo'rg'on tumani innovatsion o'sish markazlari sifatida, Chust, Pop va To'raqo'rg'on tumanlari sanoat-kooperatsion tayanch hududlar sifatida, Norin, Mingbuloq, Uychi va Chortoq tumanlari esa maxsus qo'llab-quvvatlash talab qiluvchi innovatsion zaif zonalar sifatida tasniflanishi lozim. Aks holda, viloyatda oziq-ovqat sanoatining umumiy o'sishi mavjud bo'lsa ham, uning ichki hududiy nomutanosibliigi chuqurlashadi va innovatsion siyosat real iqtisodiy natija bermaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. FAO. The State of Food and Agriculture 2024: Value-driven transformation of agrifood systems. 2024.
2. World Bank. Uzbekistan Country Economic Memorandum: Fostering Private Sector-Led Growth and Global Integration. 2025.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi PF-158-son Farmoni. "O'zbekiston – 2030" strategiyasi to'g'risida.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 6-iyuldagi PF-165-son Farmoni. 2022–2026-yillarda O'zbekiston Respublikasining innovatsion rivojlanish strategiyasi.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 16-fevraldagi PF-36-son Farmoni. Oziq-ovqat xavfsizligi va sog'lom ovqatlanishni ta'minlash hamda oziq-ovqat sanoatini rivojlantirish chora-tadbirlari.
6. Porter M. The Competitive Advantage of Nations. New York: Free Press, 1990. – 896 p.
7. Lundvall B.-Å. National Systems of Innovation: Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning. London: Anthem Press, 1992. – 342 p.
8. Freeman C. Technology Policy and Economic Performance: Lessons from Japan. London: Pinter Publishers, 1987. – 155 p.

9. Romer P.M. "Endogenous Technological Change". Journal of Political Economy. Chicago: University of Chicago Press, 1990. Vol. 98, No. 5. – pp. 71–102.
10. Nelson R.R. National Innovation Systems: A Comparative Analysis. New York: Oxford University Press, 1993. – 560 p.
11. Granberg A.G. Osnovy regionalnoy ekonomiki. Moskva: GU VShE, 2004. – 495 s.
12. Vahobov A.V. Mintaqaviy iqtisodiyot. Toshkent: Sharq nashriyoti, 2020. – 412 b.
13. Abdurahmonov Q.X. Inson taraqqiyoti va iqtisodiy o'sish nazariyasi. Toshkent: Fan va texnologiya, 2018. – 320 b.
14. G'ulomov S.S. Raqamli iqtisodiyot asoslari. Toshkent: Iqtisodiyot, 2021. – 386 b.
15. Xodiyev B.Yu. Innovatsion iqtisodiyot. Toshkent: IQTISOD-MOLIYA, 2019. – 284 b.

Copyright: © 2026 by the authors. This work is licensed under a Creative Commons Attribution-4.0 International License (CC - BY 4.0)

